

NIELS IACOBSEN **MARIA PEDERS DOTT. LASSON**
 Herre Mester i Randens T. 1624 68 Aar. *hans hustru Erike gler H. i 11 Aar T. 1675 &*
 HUSE VARE, **NOREN HOFMANS D. M.** *af P. P. PEDER LASSONS KJØB. FOR. LLD*

Eske Brock og hans tilknytning til købmændene i Randers

Af cand.mag. Kim Ørsted Iversen

Ved Christian IV's store rigsrådsrokade i 1596 blev Eske Brock indlemmet i landets ledelse, og han fik Dronningborg Len, som havde sit hovedsæde på Dronningborg Slot i Randers. Lenet lå tæt på det fædrene gods Gammel Estrup, som var hjørnестenen i Eske Brocks godsimperium, og som de følgende år blev kraftigt forøget. Indtil sin død i 1625 nød Eske Brock godt af sine lensmandsprivilegier, og da Dronningborg Slot lå inden for bymurene i Randers, havde han til forskel fra mange andre lensmænd sin vante gang i selve byen, han havde opsyn med. Dermed fik han også tæt kontakt til de vigtigste aktører i Randers på den tid, og det er disse bekendtskaber, denne artikel ser nærmere på.

Portræt af borgmester Niels Jacobsen og Maren Pedersdatter Lassen. De fik i alt ni børn, heraf tre drenge og seks piger. Ingen af sønnerne blev købmænd, men to af svigersønnerne, Jesper Lauridsen og Mads Poulsen, blev borgmestre i byen. Foto: Randers Lokalhistoriske Arkiv.

De vigtigste købmænd i Randers

Som i de andre danske købstæder på den tid, sad de rigeste og mest magtfulde købmænd i byens råd. Rådet bestod i Randers normalt af to borgmestre og seks til otte rådmænd. Antallet af borgmestre og rådmænd kunne variere alt efter, om der var nok egnede mænd til rådet.

Borgmesterposten blev i de 29 år, som Eske Brock var lensmand, bestridt af fire personer. Fra 1596 sad Peder Lassen (borgmester allerede fra 1590-1618), Jens Andersen Kare (1596-1617), Niels Jacobsen (1619-1624) og Eyer Meyer (1619 - ca. 1624-25). Disse mænd må som udgangspunkt anses som de mest indflydelsesrige mænd i byen, da borgmestrene blev udpeget af rådet selv, og det som oftest var de mest velhavende og driftige købmænd, der fik posten.¹ Det var desuden godt at have en rig borgmester, da han ville være i stand til at dække et eventuelt underskud på byens regnskaber.

Derudover var der flere af rådmændene, der var ganske rige og magtfulde, som f.eks. Poul Nielsen, Laurids Jacobsen Skriver, Mogens Skou, Anders Bay, Jens Christensen Skriver og Anker Poulsen. Jeg har

i mit speciale om netop disse købmænd set på de familiemæssige sammenhænge, og her kan man klart se, at der er en sammenhæng mellem de nævnte slægter. Flere af købmændene, som f.eks. Niels Jacobsen, Eyler Meyer, Mogens Skou og Jens Christensen Skriver, var tilflyttere, hvorved de traditionelt kunne have

svært ved at komme i rådet. Disse tilflyttere blev dog tilknyttet de gamle lokale slægter ved ægteskaber med døtre af siddende borgmestre eller rådmænd. Det er kendetegnende for alle de tilflyttere, der kom i rådet, og hvis hustruer vi kender herkomsten på, at de forinden var blevet gift ind i den lokale magtelite. Hermed blev de accepteret i byen og kunne få plads i rådet.

Bedste eksempel på dette er Niels Jacobsen, som kom til byen i 1595. Året efter blev han gift med den unge Maren Pedersdatter Lassen på 20 år, som var enke efter borgmester Søren Hofman, død i 1595. Maren fremstod som et særdeles godt parti, da hun var eneste arving efter Søren Hofman. Endvidere stod hun som enearving til den siddende borgmester, Peder Lassen. Man kan derfor formode, at valget af ny ægtemand til den unge Maren har været nøje gennemtænkt, da hun allerede stod med én af de største, hvis ikke den største formue, i byen. Til at varetage denne formue var Niels Jacobsen nærmest perfekt. Han var i begyndelsen af fyrrene og havde en fortid som skriver ved diverse godser og len, sidst havde han været ved Skanderborg Len. Hermed fik man en garvet administrator og købmand til at varetage formuen, og et indblik i størrelsen af formuen kan man få i 1598 og 1599, hvor Niels Jacobsen er den klart største skatteyder med imponerende 180 mark i skat. Næste mand på listerne er Jens Christensen Skriver med 140 mark.

Niels Jacobsen blev ved sit ægteskab indlemmet i det øverste borgerskab i byen, og det var helt naturligt, at han ved næste rådmandsudnævnelse i 1604 blev

Stentavle i Sct. Mortens Kirke over borgmester Peder Lassen og hans kone Mette Andersdatter. Peder Lassen var af gammel randrusiansk slægt som søn af rådmand Las Thøgersen og Maren Nielsdatter. Stentavlen blev rejst af Niels Jacobsen og Maren Pedersdatter Lassen i 1619. Foto: Jacob Lerche.

valgt ind i rådet. I 1619 blev han endvidere borgmester, hvormed han kom helt til tops i byen.

Eske Brock og købmændene

Eske Brock indtog en helt speciel rolle i rigsrådet, hvor han blev betroet flere diplomatudsendinger, og

han havde tætte relationer til Christian IV. Blandt andet fik han flere lån til favorable renter, så han kunne finansiere sine opkøb af godser og samle sig et imponerende godsimperium. Denne tætte kontakt til kongen har købmændene sikkert også nydt godt af, selv om det er svært at se ud fra kildematerialet. Dog

Gården, som Søren Hofman påbegyndte, og som Niels Jacobsen ved sit ægteskab med Maren Pedersdatter Lassen overtog og færdiggjorde omkring 1597. Gården fik lov at præge byens billede i næsten 300 år, inden den blev revet ned i 1893 for at gøre plads til det nuværende Løve Apotek. Foto: Randers Lokalhistoriske Arkiv, udateret.

har Niels Jacobsen selv efterladt sig skriftlige kilder, hvori han blandt andet fortæller om et besøg i sit hjem af selveste Christian IV:

”Anno 1609 den 14. februarij Læste Kongl. May. udj denne bog. Och sagde att dett første hand haffde wærett udj Nogens mands huss ij Randers. Och den same tid haffde Hans May. alle mine Sex børn Och Peder Saxessøn for sig forsamblett vid kackelloffnen, Och haffde den gode herre hiell skiembtt om dennem

for dj war saa mange Och Nestiende lige store. Gud bevare hans Naade Evindelige. Niels Jacobssøn. Egen handt.“²

Bogen Christian IV læste i var familiens opbyggelsesbog, hvori Niels Jacobsen har efterladt sig beskrivelsen af kongens første besøg i et borgerligt hjem i Randers. Dagen efter var Niels Jacobsen sammen med borgmestrene Peder Lassen og Jens Andersen Kare samt rådmand Poul Nielsen gæster på Dronningborg

*Udsnit af mindetavle i Sct. Mortens kirke over Bent Hansens slægt. Bent Hansen kom til Randers fra Ribe omkring 1586, og han havde sin kone og flere børn med sig. Af dem blev sønnen Hans Bentsen i 1619 rådmand i byen.
Foto: David Slater, Gammel Estrup.*

Slot, hvor kongen boede, når han var i Randers. Det gik ikke stille af, og Niels Jacobsen slutter af med: „*Der till medfick wij en god Ruuss.*“³ At der er noget om snakken, kan man se i Eske Brocks dagbog, hvor han har markeret rusen med tre kors.⁴

Niels Jacobsens svigerfader, Peder Lassen, havde også forbindelse med Eske Brock. I 1604 lånte Peder Lassen for eksempel 700 daler til Eske Brock⁵, og i 1613 købte han en okse for 100 rigsdaler.⁶ Det lader til, at pengeudlån og køb af kreaturer var Peder Lassens gesjæft, for den 24. februar 1617 kom han til Hevringholm og købte okserne fra denne herregård og fra Estruplund. Senere på året, den 16. august, lånte Eske Brock 400 rigsdaler af Peder Lassen. Pengene blev tilbagebetalt den 23. november.

Selv om Niels Jacobsen og Peder Lassen ser ud til at have været de største og mest indflydelsesrige købmænd i byen, så har andre købmænd også haft en tæt kontakt til Eske Brock. Specielt Poul Nielsen ser ud til at have været på venskabelig fod med ham, og i Brocks dagbøger er der flere henvisninger til netop Poul Nielsen. De fleste henvisninger gælder handler af den ene eller anden art mellem de to mænd, som f.eks. den 11. februar 1608, hvor Eske Brock købte en tønne salt eller den 2. januar 1617, hvor han købte to tønder øl. To dage senere købte Poul Nielsen til gengæld 10 fede svin af Eske Brock.

Også socialt var der relationer mellem Eske Brock og Poul Nielsen. I oktober 1608 var han med som gæst ved Poul Nielsens datters, Anna Poulsdatters bryllup på rådhuset i Randers.⁷ Den 15. februar 1612 var Poul

Nielsen sammen med blandt andre Eske Bille gæst hos Eske Brock, og den 21. december 1617 var de to adelige på besøg hos Poul Nielsen. Grunden til, at de kom på besøg, kan være, at Poul Nielsen ikke havde lang tid tilbage at leve i, og han døde den 31. januar 1618.

Bent Hansen var en tilflytter, som kom til byen i slutningen af 1500-tallet. Han kom aldrig i rådet, men han blev gift med en anden af Poul Nielsens døtre, Karen Poulsdatter. Sønnen Hans Bentsen blev valgt ind i rådet i 1619, så slægten kom hurtigt ind i kredsen af de største købmænd i byen. Eske Brock havde også forbindelser til Bent Hansen. Den 5. juni 1609 lånte han 1.000 daler, og den 24. august samme år købte han en stor mængde dansk jern.

Dronningborg Slot

Flere af de kendte borgmestre og rådmænd i Randers havde tæt kontakt med Dronningborg Len. Jesper Lauridsen, som først blev gift med Bent Hansens datter, Maren Bentsdatter, og dernæst i 1629 blev gift med den afdøde borgmester Niels Jacobsens datter, Katrine Nielsdatter, var i 1617 og 1619 ansat hos Eske Brock. Jesper Lauridsen figurerer ofte i hans dagbøger i disse år. I 1638 blev han borgmester i byen og var det indtil 1655. Jesper Lauridsens far, Laurids Jacobsen Skriver, havde også været ansat på Dronningborg Slot som slotsskriver, inden han blev købmand i byen og indtrådte i rådet i 1590.

Borgmester Peder Anchersen blev efter Eske Brocks død ansat som ridefoged på Dronningborg Slot i årene 1631-42. Samtidig med den stilling var han endvidere

borgmester i Randers, og det viser, hvilken tiltrækningskraft stillingerne ved lenet havde. Her kunne unge mænd lære købmandsfaget, og mange skrivere og ridefogeder gik fra offentlig tjeneste direkte ind i købmandskabet i købstæderne.

Fra købmænd til embedsmænd

Dette var en kort gennemgang af de vigtigste aktører i Randers og deres forhold til Eske Brock. Det er selvfølgelig svært at vide, hvorledes de personlige forhold har været, men det er tydeligt, at Eske Brock har gjort brug af de ydelser, som købmændene i byen har kunnet tilbyde. Flere gange har han lånt penge af købmændene, og det var en af de ting, som købmændene i byen var kendt for. Randers blev så berømt for pengeudlånsvirksomheden, at den blev omtalt som: „*den liden Kiil for de Rentenere her boede, og Mængde af rede Penge, som her fandtis.*“⁸ Det var dog småpenge, Eske Brock lånte i byen, hvis man sammenligner med de penge, han lånte til sine mange godsopkøb. Desværre har han ikke noteret, hvad pengene skulle bruges til, så det får vi nok aldrig at vide.

At randers købmændene har stræbt efter at have tæt kontakt med Eske Brock er naturligt nok, da han som lensmand havde direkte indflydelse på hvem, der kunne sætte sig på handelen ved lenet. Det var mange penge, der kunne tjenes på at levere varer til lenet eller ved at købe overskydende landbrugsprodukter. Dette sås blandt andet ved Peder Lassens opkøb af Eske Brocks kreaturer fra herregårdene Hevringholm og Estruplund. Denne handel var så vigtig for byens køb-

mænd, at de gladelig tjente ved lenet som ridefogeder og skrivere. Det var derudover også en god uddannelse for unge mænd, da de herved skabte gode kontakter og fik lært købmandskabet fra bunden.

Interessant kan det her til sidst være at se på, hvordan det gik købmændenes efterkommere. Der var ikke megen udskiftning i det øverste borgerskab i de følgende år indtil enevælden. Slægter som Peder Lassens, Niels Jacobsens, Poul Nielsens, Bent Hansens og Laurids Jacobsen Skrivners forblev på toppen og var leverandører af borgmestre og rådmænd, men det var dog stadig muligt for tilflyttere at komme i rådet, som tilfældet havde været, mens Eske Brock havde været lensmand.

Da enevælden blev indført, blev der åbnet for tilgangen til den danske adelsstand, og det var bestemt noget, der fristede købmændene i Randers. Hele ti adelslinjer kan spores tilbage til det øverste borgerskab i byen, blandt andet den adelige slægt Benzons, som kan føres tilbage til Bent Hansen. Slægterne de Hofman og von Lossow kan føres tilbage til Niels Jacobsen, mens Rosenørn, von Lasson og Poulson kan føres tilbage til borgmester Mads Poulsen, som igen var søn af Poul Nielsen.

Grunden til, at slægterne vendte købmandskabet og byen ryggen, skal også ses i lyset af, at flere og flere borgerlige blev akademikere og ansat i den nye enevældes statsapparat, som i stadig stigende grad efterspurgte uddannede mænd. Som følge af familieformuerne havde sønnerne fra de rigeste købmandsfamilier i Randers fået solide uddannelser i udlandet og kom

hjem som eftertragtede embedsmænd, og flere af dem avancerede højt indenfor embedsmandsstanden. De hårde år under og efter svenskekrigene havde fået de købmænd, der havde et valg, til at vælge mere sikre karrierer til deres sønner, hvilket resulterede i, at de kunne rykke opad i det sociale hierarki i landet. Det var altså ikke, fordi det øverste borgerskab mistede grebet om magten i Randers, at de i anden halvdel af 1600-tallet forsvandt fra bybilledet. Det var snarere deres evne til at omstille sig til de nye tider, der gjorde, at „Randers Rentenererne“ kunne avancere til den adelsstand, der så længe havde nydt godt af pengene fra byen.

Noter

- 1 Munch, P.: Købstadstyrelsen i Danmark 1619-1848, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København 1977, s. 4-6.
- 2 Berthelsen, Chr.: „Næringslivet i Randers i den nyere tid – Handel. Håndværk. Havn.“, i Povl v. Spreckelsen (red): Randers købstads historie bd. 1 og 2, Randers 1952, s. 256.
- 3 Berthelsen, Chr.: „Næringslivet i Randers i den nyere tid – Handel. Håndværk. Havn“, i Povl v. Spreckelsen (red): Randers købstads historie bd. 1 og 2, Randers 1952, s. 256.
- 4 Larsen, Chr.: Eske Brock medt egen handt, Landbohistoriske Selskab, 2005, s. 62.
- 5 Larsen, Chr.: Eske Brock medt egen handt, Landbohistoriske Selskab, 2005, s. 40.
- 6 Larsen, Chr.: Eske Brock medt egen handt, Landbohistoriske Selskab, 2005, s. 133.
- 7 Larsen, Chr.: Eske Brock medt egen handt, Landbohistoriske Selskab, 2005, s. 56.
- 8 Randrop, Lauritz Nielsøn: Randers March, J.P. Mynsters Forlag 1895, vers 10, note 44.